

Ansgar Kosmo

OVERSIKT OVER TAPENE I NORGE .

I Norge har det vært laget offentlige utredninger om reindriften de siste 100 år, og av nærsagt alle går det fram at risikoen for tap er store. I en kommisjonsrapport fra 1892 som konkluderte med forslag til distriktsinndeling for Trøndelagsfylkene heter det (oversatt til moderne norsk): "Etter denne beregning skulle reindriften i dette området kunne gi en årlig avkastning på 25%. Men dette er vel og merke i heldigste fall. Når spesielle uhell inntreffer, så som dårlig vær i kalvingstiden, angrep av ulv og andre rovdyr, eller når reinen utsettes for sykdommer (noe som forekommer nokså ofte) kan resultatet bli et ganske annet. Reindriften må til og med regnes med blandt de "hasardiøse næringsveier" (1).

90 år etter at dette ble skrevet må vi erkjenne at vi ikke er kommet noe særlig lengre. Vi vet at tapene er store når forholdene er ugunstige, fremdeles kan vi gjøre lite for å hindre det, og fremdeles har vi problemer med å dokumentere dem.

I Norge er det ikke tilgjengelige offisielle statistikker som kvantifiserer tap av rein på beite. Det som er tilgjengelig er tilfeldige oversikter uten innbyrdes sammenheng. Årsaken er manglende datagrunnlag, som igjen er et resultat av manglende informasjon fra reieneieren til de organ som har det naturlige ansvar for å utarbeide statistiske oversikter. Mangelen på informasjon skyldes i det vesentlige to faktorer, nemlig:

- a) uvilje mot å gi informasjon som følge av mistillit,
- b) manglende oversikt over tapenes omfang og årsak.

I tidligere tider var nok uviljen mot å gi informasjon den vesentligste årsak. Etterhvert som arbeidsinnsatsen pr. dyr og derved kunnskapen om det enkelte individ i reinflokken har blitt dårligere, har evnen til å gi informasjon blitt mindre og er den vesentligste årsak til manglende grunnlagsmateriale. Dette gjelder ikke bare tapenes omfang, men i enda sterkere grad tidspunkt og årsak til tapene.

I stedet for en tapsstatistikk basert på informasjon fra hvert enkelt reinbeitedistrikt, kan en alternativt tenke seg beregninger utført med basis over totaltall for avkastning (slakt = statusendring) og antall dyr og strukturen i vårflokken (2, 3).

Dersom en forutsetter at 80% av alle simlene føder kalv, vil en slik beregning for 1980 gi som resultat et tap på årsbasis på 3% av antall dyr i vårflokken og 11,5 % av årskalvene, samlet tap blir 8% i forhold til antall dyr i vårflokken.

Sannsynligvis er tallene for låge, særlig for voksne dyr. Dette har sammenheng med at avkastningen kan være overvurdert som følge av at statusøkninger i for stor grad har kommet med som inntekt. Innbygd i statusøkningen (økningen i antall rein) ligger sannsynligvis endel korreksjoner av mere regnskapsteknisk karakter.

Den siste offisielle utredning som berørte disse forhold var den såkalte Sara-komiteen som la fram forslag til erstatning for tap av tamrein og bufe (4). Det materialet dette utvalget satt inne med, førte til at utvalget antyder et gjennomsnittlig tap på 10% i forhold til vinterflokken. Dette stemmer forholdsvis bra med beregningen for 1980. Dette er også det tall som ble lagt til grunn da Stortinget bevilget midler for erstatning av ekstraordinære tap i 1968 (5). Senere er den samme satsen

nyttet ved vurderingen av søknader om erstatning fra reindriftens katastrofe- og tapsfond.

Ved siden av de "normale" tapene har vi de periodiske katastrofeår.

I Finnmark hadde vi slike katastrofeår i 1968 (våren, klimatiske forhold var utløsende faktor), 70/71 (sykdoms-utbrudd), 72/73 (sykdom, parasittproblemer som følge av den varme sommeren 1972) (4).

Ved siden av de totalberegninger som er referert foran begynner vi imidlertid å få endel eksakt informasjon fra enkelte områder og distrikt. Selv om Nord-Trøndelag representerer et av områdene med høyest tapsrisiko og således ikke er representativ for landet, tar en her med et eksempel på slik informasjon. Tallene gjelder tap i årgang -68 (7).

	Borte i %			Tidsrom
	Simlekalv	Oksekalv	Alle	
Skjækerfjell 1)	19,0	11,6	15,4	merking -78 jan. -79
Østre-Namdal 1)	15,7	21,0	18,5	sommermerking til des. 78
" "	8,3	7,4	7,7	des. -78 - april -79.

Individmerking muliggjør korreksjoner for samlingsprosent (tallseriene merket 1).

Prosentberegningene baserer seg på tapte dyr sett i forhold til antall merkede dyr juli/august 1978.

Dersom en ser på fordelingen av tapene på årsak, har de ulike reinbeitedistrikt i Vest-Finnmark oppgitt følgende fordeling

for 1980 (8):

Sykdom	8,8
Underernæring	2,0
Rovdyr	23,9
Skred	3,5
Drukning	1,5
Trafikk	1,0
Annet	59,3
	<hr/>
	100,0

Det mest fremtredende her er grupperingen på "annet", som ved siden av reintyver også representerer "vet ikke"-gruppen.

Andre områder har tilsvarende andel i "andre årsaker", for Nord-Trøndelag oppgies f.eks. 76% (9).

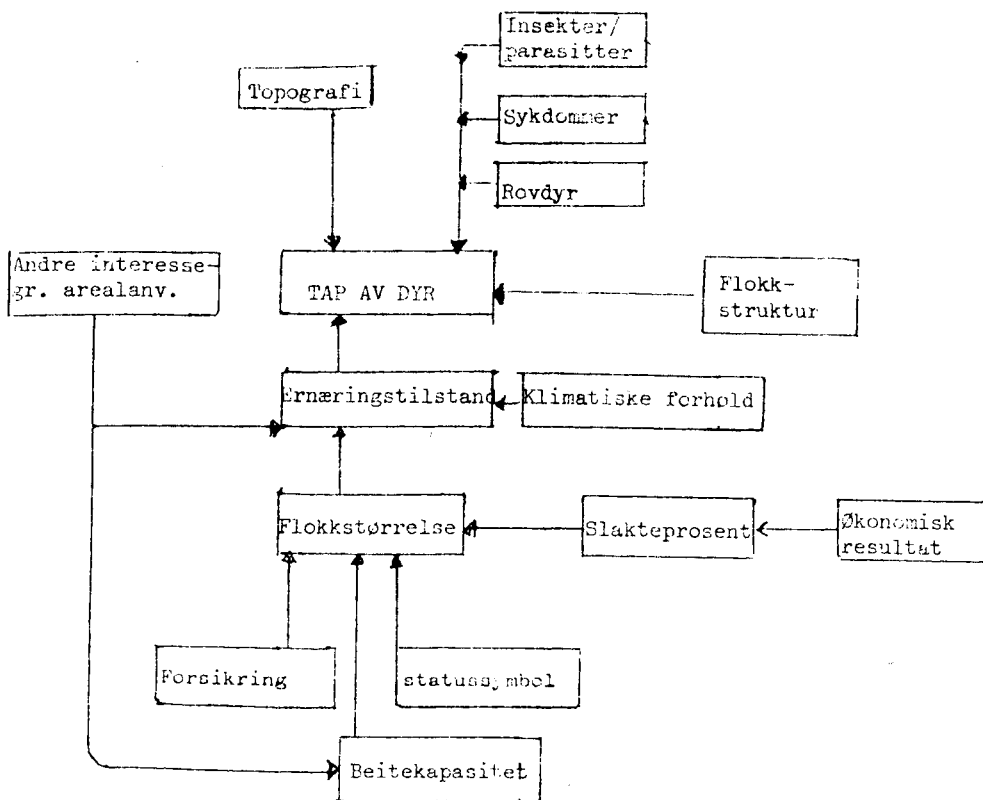
Det offentliges engasjement i reindriftssammenheng var tidligere i sterk grad preget av sosiale holdninger og tiltak var i stor grad preget av "offentlige hjelpetiltak" som det står i programmet for dette møtet. I så måte varslet den tidligere omtalte stortingsproposisjon om de ekstraordinære tapene, 1968, en endring. 3 mill. kroner av den samlede billighetserstatning på 6,5 mill. kroner ble overført til et reindriftens rasjonaliseringsfond.

Dette vedtaket varsler det vi har sett i sterkere grad senere, nemlig en aktiv næringspolitikk som ut fra formulerte målsettinger søker å legge tilrette en virkemiddelpolitikk som tar sikte på å løse de grunnleggende problemer næringen står overfor.

For tapsproblematikken betyr et slikt utgangspunkt at man i stedet for ensidige hjelpetiltak når tapene har

skjedd, også satser på å endre tilpasningsforholdene som har utløst tapene. I slike sammenhenger defineres "tap" ikke bare som antall tapte dyr, men en vurderer også produksjonstap som følge av låge slaktevekter og urasjonell tilpasning forøvrig.

Dersom man på fritt grunnlag søker å analysere tapsårsakene, kan følgende fig. være et hensiktsmessig utgangspunkt (10).

Topografi er nærmest et stikkord for landskapets beskaffenhet. Tapene kommer da som resultat av skred, dårlig kalvingsland o.s.v. Forøvrig skulle de direkte tapsårsakene ikke trenge noen kommentarer.

I diskusjoner om reintall og resurser har det ofte vært moralisert over reineiernes tendenser til å ville ha så mye rein som mulig. I den sammenheng henvises det ofte til den opplagte status som ligger i å ha mye rein. Når man skal legge tilrette offentlig virkemiddelpolitikk, må en imidlertid også være klar over det rasjonelle behov hver enkelt har for å ha mest mulig rein. Dette har selvsagt sammenheng med at et stort reinantall har vært og delvis er den eneste reelle forsikring mot de periodiske katastrofetapene.

En reineier med 600 rein vil således ha bedre mulighet for å rehabilitere sin drift med et katastrofetap på 50% enn en reineier med 300 rein. Denne planleggingsstrategien kan registreres av enhver som er tilstede i et slaktegjerde. Den enkelte reineier har på forhånd definert hvilke inntekter han må ha for å dekke sine behov, og så prøver han å slakte det nødvendige antall.

Dersom dette er mindre enn tilveksten ansees det som en fordel fordi flokken øker og den framtidige sikkerhet øker. Dette er rasjonelt for den enkelte fordi de marginale fordelene ved å øke flokken blir hans, mens de marginale ulemper fordeles på fellesskapet. Dette gjelder selv om alle tenker og handler likt, og alle skjønner at økningen i dyretallet i seg selv bidrar til å fremskynde den kommende katastrofe. Den som er solidarisk og tenker på fellesskapet vil være den første som går under dersom ikke alle andre har samme holdningen og handler likt med han. Dette

er kjent som problemene knyttet til frihet og fellesskap (11).

Dersom man skal forebygge tap som følge av ernæringssvikt, må man først og fremst sørge for at det er balanse mellom ressurser og dyretall. Jeg går ikke nærmere inn på dette forhold, men det første sted i et slikt arbeide må være å få etablert en autoritet innen distriktet som har myndighet til å sørge for denne balansen, samt fordele reintallet mellom utøverne. Det er nødvendig at kontroll og myndighetsutøvelse ligger i distriktet, slik at straffereaksjonene mot de som setter seg ut over vedtak også omfatter sosiale reaksjoner.

Det må med andre ord bli klarere at de man "lurer" ved å øke reintallet utover det tilmålte divå, ikke er noen myndigheter langt borte, men egne byfeller som du er avhengig av i et arbeids- og ressursfellesskap. Jeg håper at de lovbestemte tillitsmannsutvalg som vi nå har fått i Norge vil få en slik autoritet at man får en ressursfordeling som alle stoler på og tilpasser seg til (12).

Det som videre må skje, er at man får en katastrofe-erstatningsordning som den enkelte reineier stoler på og kan tilpasse seg til.

Dersom det lykkes vil den enkelte slippe å være selvforsikrer og kan derfor legge seg på et lågere nivå for reintallet. Dersom man samtidig kan legge tilrette virkemidler som gjør det ulønnsomt å ha mye rein, vil man der ved ha etablert økonomiske virkemidler som gjør det økonomisk lønnsomt for den enkelte å tilpasse seg på en måte som er lønnsomt for fellesskapet. De ordninger som er etablert på denne sektoren er katastrofe- og tapsfondet og delvis driftstilskuddsordningen som får tilført midler over reindrifftsavtalen (6, 13).

Forskrifter for tapsfondet forutsetter utløsning av erstatningsansvaret når tapene overstiger gjennomsnittet for de forutgående 5 år og at tapene dokumenteres gjennom tellinger. Det er videre en forutsetning at man på forhånd har gjort det som var rimelig for å unngå tapene. Her kommer kravet om tilpasning til ressursene inn.

Effekten av driftstilskuddsordningen vil i denne sammenheng være at de reineiere som har et midlere reintall og et normalt slakteuttak oppnår tilskudd, de andre ikke. Prinsippet her er at endel av reindriftens samlede inntekter skal komme uavhengig av produktmengde. Problemet er at tilskuddet i dag er for lite til at man oppnår den ønskede effekt. Omfordelingen må bli sterkere i fremtiden.

Andre interessegruppers arealanvendelse kommer ikke inn i disse sammenhenger når dyretallet blir justert i forhold til endret ressurstilgang. Selv om det nå er snakk om tap av dyr, kan det likevel i denne sammenheng være interessant å nevnte at man som følge av initiativ fra NRL gjennom protokolltilførsel til reindrifftsavtalen, har fått et eget utvalg som skal vurdere eventuell kompensasjon for tapte områder/ressurser. Det er vel særlig interessant å vurdere mulighetene for eventuelle nye områder (14).

Ved en optimal balanse mellom dyretall og ressurser regner man vel også med å få et dyremateriale som er mindre utsatt for andre tap, f.eks. rovdyr og sykdommer. Ved siden av dette forsøker man å stimulere til å redusere antall dyr i de største risikogruppene. Her nyttes ordningen med tilskudd til slakt av kalv som et hovedvirkemiddel (15). Katastrofeerstatningsordningen kommer imidlertid også inn gjennom ulik grad av egenrisiko for de ulike dyregrupper. Erstatningssetningen er for simler kr. 1.200,-, for okser kr. 600,- og for kalv kr. 200,-. Prinsippet som ligger bak baserer seg

på at det påsett som er nødvendig for rekrutteringen skal erstattes gjennom simler, kalver og okser som settes på til kjøttproduksjon, skal belastes med høy egenandel i en eventuell forsikringssammenheng.

Neste fase i denne sammenheng må være å skaffe den nødvendige viten om risikogruppene innen de enkelte dyregrupper.

Ved siden av den tapsforebyggende effekt som oppnås ved å redusere risikogruppene forventer en også at struktur- endringene skal virke produktivitetsfremmende. Her ligger kanskje de mest betydelige tap idag, altså ikke ved at dyr forsvinner, men ved at det ikke er de dyr som produserer mest som får nytte de begrensede ressurser.

Dersom en går tilbake til året 1980, hadde de ulike rein- driftsområder følgende produksjon pr. dyr i vinterflokken, når vi tar hensyn til både slakteavkastning og endring i antall dyr fra begynnelsen til slutten av året(2):

	Nettoproduksjon	Kg pr. dyr 1.4.80
Øst-Finnmark	602	11,6
Vest-Finnmark	611	9,2
Troms	111	9,4
Nordland	34	3,6
Nord-Trøndelag	81	7,9
Sør-Trøndelag	162	14,3
Tamreinlagene	148	11,4
	<hr/>	<hr/>
	1.749 tonn	10,0

Hovedtendensen for variasjon mellom områdene er den samme som en har sett for tidligere år med unntak av Nordland som av forskjellige grunner ligger ekstremt lågt.

Gjennomsnittsnivået er imidlertid tilsvarende det en har hatt tidligere år.

Ved kvantifisering av tapene som følge av låg produktivitet, kan en ikke uten videre sammenligne gjennomsnittsnivået med det området som har høgst produksjon. De ulike områdene har ulike forutsetninger som gjør at vi aldri kan forvente at de når samme nivå. Det kan være ulike forhold under kalving, ulik rovdyrbelastning o.s.v.

Det en derimot kan se på er økningen, som kan påvises i enkelte distrikt som følge av bevist utviklingsarbeide. Det vil kunne gi en indikator på hvilke verdier som går tapt. Riast/Hylling distrikt har hatt en økning fra 12,4 til 16,5 kg i produsert kjøttmengde pr. dyr i vinterflokken fra 1971/1972 til 1979/1980 (16). Økningen på 4,1 kg gir et rimelig uttrykk for hva en kan forvente av produksjonsvekst, forskjellene mellom 10,0 (gjennomsnitt for landet) og 12,4 (Riast/Hyllings "utgangspunkt") kan likeledes være et uttrykk for forskjeller i grunnlaget for produksjonen. Eller med andre ord, den konkurransefordel dette distrikt har i forhold til gjennomsnittet av landet forøvrig.

Veksten kan neppe oppnåes dersom en ikke har en reduksjon av antall dyr i enkelte områder som nå er overbelastet.

Dersom vi forutsetter et utgangspunkt på 150.000 i stedet for de 174.000 vi har registrert pr. 1.4.80, vil en produktivitetsøkning på 4,1 kg pr. dyr blant disse innebære en økning på 615 tonn, altså omtrent det som produseres i Vest-Finnmark og Troms tilsammen idag. Dersom vi fortsetter tanke-eksperimentet, vil en produksjon på 14,1 kg pr. dyr gi et kvantum på 2.115 tonn mot altså dagens produksjon på 1.749 tonn og 174.000 dyr, altså en gevinst på 20% i forhold til dagens nivå.

Ved siden av de offentlige tiltak som reindriftsmyndighetene har kontroll over, har en de effekter som vedtak i andre organ har for tapsforholdene i næringen. Mest direkte gjelder det da selvsagt rovdyrforvaltningen og særlig størrelsen på de ulike populasjonene. Gaupa er sannsynligvis den største skadevolder, og her er Nord-Trøndelag og Nordland de hardeste belastede områdene.

For de fredede rovartene ørn, ulv, bjørn og jerv gjelder det erstatningsordninger som forvaltes av viltmyndighetene. For 1979 ble det utbetalt 1,6 mill. kroner tilsvarende ca. 1.800 reinkalv (2). Ordningen har aldri virket tilfredsstillende. I perioden 1972, - 73 og -74 ble det f.eks. fremmet krav om erstatning for mellom 4 og 5 ganger så mange dyr som det ble erstattet (4). Sara-komiteen foreslo i sin tid at ordningen med erstatning skulle opphøre til fordel for en ordning med risikotrygd. Den avgående regjering var i ferd med å utarbeide en egen stortingsmelding med forslag til endring av erstatningsordningen. Hvilke konsekvenser regjeringsskiftet får på dette arbeidet kjenner en ikke til idag.

Henvisninger

1. Inberetning fra "kommissjon til undertegnede af lapperforholdene i Hedemarkens Søndre og Nordre Trondhjems amter". Avgitt juli 1982.
2. Økonomisk beregningsutvalg for reindriften: Reindriften totalregnskap 1980, budsjett 1981 (under publisering av reindriftsadministrasjonen, Alta).

3. Reindriftsadministrasjonen. Årsmelding 1981.
4. Landbruksdepartementet. NOU 1977:13. Tap av bufé og tamrein.
5. Stortingsproposisjon nr. 169 (1968-69).
6. Landbruksdepartementet. Forskrifter for katastrofe- og tapsfond for reindriften. Gitt 1. mars 1970.
7. Joma, Per N. og Ansgar Kosmo: Tap av reinkalv: Rapport nr. 1 fra en undersøkelse i Nord-Trøndelag, august 1979. Reindriftsagronomen i Nord-Trøndelag.
8. Reindriftsagronomen i Vest-Finnmark: Årsmelding 1980.
9. Reindriftsagronomen i Nord-Trøndelag: Årsmelding 1980.
10. Kosmo, A.: Økonomi og politikk. Forelesning ved reindriftskurset. Norges Landbruksskole.
11. Hardin, Garrett: The Tragedy of the Commons Science, Vol. 162 1968.
12. Landbruksdepartementet. Lov om reindrift §§ 8 og 20.
13. Landbruksdepartementet. Forskrifter for driftstilskudd til reindriften. Gitt 1. februar 1979.
14. Landbruksdepartementet. Reindriftsavtalen 1977-78. Protokoll fra forhandlingsmøte 22.10.76. Protokolltilførsel 2. Vedlegg 2 til St.prp. nr. 1. Tillegg 20 (1976-77).
15. Landbruksdepartementet. Forskrifter for kalveslakte-tilskudd. Gitt 29. juli 1977.
16. Lenvik, Dag: Personlige opplysninger.